

ПИСАРЕНКО Г. М.,

здобувач

(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 342.9

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Стаття присвячена дослідженню поняття юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері, розробці авторського визначення зазначеного поняття та визначенню його ознак. Проаналізовані основні визначення «юридичної відповідальності в інформаційній сфері», надані провідними науковцями.

Ключові слова: юридична відповідальність, юридична відповідальність в інформаційній сфері, інформаційна відповідальність, ознаки юридичної відповідальності в інформаційній сфері.

Статья посвящена исследованию понятия юридической ответственности за правонарушение в информационной сфере, разработке авторского определения данного понятия и определению его признаков. Проанализированы основные определения «юридической ответственности в информационной сфере», представленные ведущими учеными.

Ключевые слова: юридическая ответственность, юридическая ответственность в информационной сфере, информационная ответственность, информационные преступления, признаки юридической ответственности в информационной сфере.

The article investigates the definition of legal responsibility in sphere of information, development of author's definition of the definition of legal responsibility in sphere of information and determinates signs of legal responsibility in sphere of information. Analysed the main definitions of "legal responsibility in sphere of information", presented by leading scientists and specified its components. Developed author's definition of "legal responsibility in sphere of information".

Key words: legal responsibility, information offenses, information misdemeanours, information crimes, signs of legal responsibility in sphere of information.

Вступ. Поняття юридичної відповідальності в інформаційній сфері є доволі дискусійними в сучасній юридичній науці, як і поняття юридичної відповідальності в цілому. Незважаючи на наявність численних наукових досліджень із даної теми, однією з головних проблем є відсутність уніфікованого бачення визначення поняття юридичної відповідальності. Отже, дослідження теоретичних та практичних проблем юридичної відповідальності в інформаційній сфері в Україні є актуальним напрямом сучасної юридичної науки.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є окреслення поняття та ознак юридичної відповідальності в інформаційній сфері.

Задля досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання:

- надати визначення поняття «юридична відповідальність в інформаційній сфері»;
- виокремити основні ознаки юридичної відповідальності в інформаційній сфері.

Результати дослідження. Юридична відповідальність – одна з найскладніших тем сучасної юридичної науки. У статтях та монографіях цю проблему висвітлювали такі вчені, як К.В. Басін, С.В. Бобровник, С.Н. Братусь, А.Б. Венгеров, В.В. Лазарєв, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, П.М. Рабінович, Н.А. Слободчиков, Т.І. Тарахович та інші.

Незважаючи на наявність численних наукових досліджень з даної теми, теоретико-правові засади юридичної відповідальності є доволі дискусійними. Однією з головних проблем є відсутність уніфікованого бачення визначення поняття юридичної відповідальності.

Так, М.І. Матузов визначає юридичну відповідальність як один із видів соціальної відповідальності індивіда, головною особливістю якої є те, що вона пов'язана з порушенням юридичних норм, за яким стоїть апарат примусу держави [1, с. 443].

На думку П.М. Рабіновича, юридична відповідальність – різновид соціальної відповідальності, який закріплений у законодавстві, і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника пізнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належать. Іншими словами, це застосування до винної особи примусових заходів за вчинене правопорушення [2, с. 16].

О.В. Мелехін розуміє юридичну відповідальність як обов'язок правопорушника нести покарання, зазнавати санкцій, що передбачені правовими нормами і застосовуються компетентними органами за вчинення ним протиправного діяння [3, с. 407].

На думку А.С. Піголкіна, юридична відповідальність – це вид державного примусу, що пов'язаний із державним осудженням винних протиправних діянь, які є небезпечними і шкідливими для держави та з якими ведеться боротьба шляхом застосування примусових заходів [4, с. 535].

О.Ф. Скакун вважає, що юридична відповідальність – передбачені законом вид і міра державно-владного зізнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення [5, с. 464].

Внаслідок активних наукових досліджень у юридичній науці склалося декілька концепцій юридичної відповідальності.

Перша концепція розглядає юридичну відповідальність як покарання. На думку Н.С. Малєїна, покарання – це і є юридична відповідальність. Сутність відповідальності, її невід'ємна ознака полягає у покаранні правопорушника [6, с. 15].

Друга концепція розглядає юридичну відповідальність як реалізацію санкцій. Прихильники цієї концепції розглядають юридичну відповідальність у нерозривному зв'язку із санкцією правової норми і визначають її як реалізацію санкції. Л.С. Явич зауважував: «За найпростішого підходу, юридична відповідальність – це застосування відповідної санкції порушеної правової норми» [7, с. 43].

Згідно з третьою концепцією, юридична відповідальність є мірою державного примусу. І.С. Самощенко і М.Х. Фарукшин під юридичною відповідальністю розуміють державний примус до виконання вимог права, що містить осуд діяння правопорушника державою і суспільством. Ознаками юридичної відповідальності, на думку авторів, є осуд правопорушника і державний примус: «Юридичною відповідальністю називається застосування до осіб, які вчинили правопорушення, передбачених законом заходів примусу у встановленому для цього процесуальному порядку» [8, с. 17].

Чинне законодавство не містить положень щодо визначення поняття «юридична відповідальність в інформаційній сфері». Автори здебільшого оперують такими поняттями, як «інформаційна відповідальність» та «інформаційно-правова відповідальність».

Так, О.В. Полушкін оперує поняттям «інформаційна відповідальність» та зазначає, що вона проявляється у порушенні норм, які передбачають юридичну відповідальність за їх вчинення, із системою дозволів, заборон, обмежень і стимулів, які формують правовий режим в інформаційній сфері [9].

На думку Л.П. Коваленко, у широкому розумінні інформаційно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, якому притаманні всі ознаки останньої, який є складовою частиною державного примусу, це – накладення на правопорушників (фізичних

і юридичних осіб), загальнообов'язкових правил, які діють в інформаційній сфері, стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки юридичного характеру. У вузькому розумінні інформаційно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який полягає в застосуванні до фізичних і юридичних осіб, які вчинили інформаційні проступки, особливих санкцій – інформаційних стягнень [10].

Підсумовуючи подібні твердження щодо розуміння поняття юридичної відповідальності в інформаційній сфері, визначимо такі ознаки юридичної відповідальності в інформаційній сфері:

1. Вчинення інформаційного правопорушення.

Чинне законодавство не містить визначення інформаційного правопорушення. Дане питання розглядається такими вченими, як В.Ю. Баскаков, В.Д. Гавловський, М.В. Гуцалюк, М.І. Дімчогло, В.А. Залізник, В.Ф. Коваль, Б.А. Кормич, В.А. Ліпкан, О.В. Логінов, А.І. Марущак, П.Є. Матвієнко, В.І. Теремецький, А.В. Тунік, О.В. Стоєцький, В.С. Цимбалюк, Л.С. Харченко, К.П. Череповський, М.Я. Швець, Т.А. Шевцова, О.В. Шепета, О.В. Чуприна тощо.

В.А. Ліпкан пропонує під інформаційним правопорушенням розуміти суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачено юридичну відповідальність, яке є суспільно небезпечним посяганням на інформаційні правовідносини, що охороняються нормами інформаційного законодавства, яким воно може заподіяти або заподіює шкоду; за змістом є винним діянням суб'єкта інформаційно-правової відповідальності; за формою є протиправною дією або бездіяльністю, за вчинення якої передбачена юридична відповідальність у сфері інформації [11].

Ю.Є. Максименко запропонувала широке і вузьке розуміння інформаційного правопорушення. У широкому розумінні інформаційні правопорушення – суспільно небезпечне (суспільно шкідливе), протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, спрямоване проти інформаційних прав і свобод людини та громадянина, інформаційної інфраструктури, яке вчиняється за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій або засобів зв'язку і за вчинення якого передбачено юридичну відповідальність. У вузькому розумінні інформаційне правопорушення – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, спрямоване проти інформаційних прав і свобод людини та громадянина, а також інформаційної інфраструктури, за вчинення якого передбачено юридичну відповідальність [12].

За Л.П. Коваленко, інформаційне правопорушення – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на врегульовані законами суспільні відносини, які виникають та існують під час здійснення інформаційної діяльності, а саме: під час одержання, використання, поширення та зберігання учасниками інформаційних правовідносин інформації, і за яку законом передбачено інформаційну відповідальність [10].

Слід також підкреслити, що порушення норм інформаційного права породжує не лише власне інформаційно-правову відповідальність, а й відповідальність, передбачену іншими галузями права.

2. Наявність інформаційної санкції.

Одним із елементів поняття юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері є санкція за невиконання припису інформаційно-правової норми. Полягає в юридичній літературі нового терміна, «інформаційні санкції», не розтлумаченого законодавством, призвела до виникнення дискусії щодо його правової природи.

На думку Л.П. Коваленко, інформаційна санкція – це вплив спеціально уповноваженого державою органу на фізичну чи юридичну особу, що вчинила інформаційне правопорушення, в порядку, встановленому інформаційно-правовими нормами з метою забезпечення інформаційних інтересів держави, додержання інформаційної дисципліни та профілактики вчинення таких правопорушень у майбутньому [10].

Також Л.П. Коваленко зазначає, що з приводу правової природи інформаційних санкцій у юридичній літературі існують два погляди. Перший полягає в тому, що інформаційні санкції є

засобами нового виду відповідальності, який ще не знайшов належного відображення в юридичній науці, а саме – інформаційної відповідальності. Прихильники іншої думки стверджують, що інформаційні санкції є нічим іншим, як засобами адміністративної відповідальності. Немає єдності в розумінні юридичної природи і в судовій практиці. Зокрема, адміністративні суди різних рівнів у справах про порушення Закону України «Про доступ до публічної інформації» не можуть застосувати адміністративні стягнення, тому обмежуються заходами, передбаченими в Кодексі адміністративного судочинства України. У разі застосування інформаційних санкцій виникатимуть відносини публічно-правового характеру, оскільки однією зі сторін є відповідний контролюючий державний орган, а також адміністративний суд, який від імені держави уповноважений застосовувати певні заходи примусу. Санкції накладаються і в адміністративному, і в судовому порядку, а суми стягнутих штрафів спрямовуються до державного бюджету України. Отже, відносини, що виникають у даному разі, за своїм характером є інформаційно-правовими. За своїм змістом інформаційні санкції є специфічними заходами інформаційної відповідальності [10].

2. Наявність визначеного суб'єкта – фізичної або юридичної особи.

Так, Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначає, що редакції, засновники, видавці, розповсюджувачі, державні органи, організації та об'єднання громадян несуть відповідальність за порушення законодавства про друковані засоби масової інформації [13].

Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» визначає, що особи, винні в порушенні законодавства про захист інформації в системах, несуть відповідальність згідно із законом [14].

Закон України «Про інформаційні агентства» встановив, що особи, винні у порушенні цього Закону, притягаються до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно з чинним законодавством України [15].

3. Наявність інформаційної сфери.

Сьогодні не існує єдиного поняття, яке б визначало середовище, в якому відбуваються процеси, пов'язані з інформацією. Таке середовище називають «інформаційною сферою», «інформаційним середовищем», «інформаційним простором», «інформаційним полем». На нашу думку, назва «інформаційна сфера» найбільш вдало визначає зміст, тому будемо використовувати саме цей термін.

І.Л. Бачило визначає інформаційну сферу як сферу обігу інформації, під час якого суб'єкти реалізують свої потреби і можливості щодо інформації [16, с. 18].

І.В. Арістова визначає інформаційну сферу як єдиний інформаційний простір, що є сукупністю баз та банків даних, технологій їх ведення і використання, інформаційно-телекомунікаційних систем та мереж, які функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб [17, с. 65].

О.В. Логінов під інформаційною сферою пропонує розуміти єдиний інформаційний простір України, який формується державними органами, громадськими, політичними та соціальними організаціями, громадянами й функціонує з урахуванням правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних, гуманітарних та моральних засад із урахуванням вимог та завдань національної інформаційної безпеки України [18, с. 23].

3. Наявність правової основи.

Законодавче регулювання відбувається за рахунок норм права, що містяться в різних нормативно-правових актах. Норми права, що встановлюють юридичну відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері, містяться в адміністративній, цивільній, кримінальній, дисциплінарній та інформаційній сферах.

4. Застосування державного примусу.

Аналіз юридичної літератури дозволяє виокремити декілька наукових підходів щодо визначення понять «примусу».

Так, Н.С. Малєїн вважає, що примус є різновидом юридичної відповідальності, яка має за мету захист справедливості [6, с. 187].

На думку О.Ф. Скакун, примус – це метод державно-владного обмеження свободи вибору суб'єкта права, який реалізується за допомогою засобів силового тиску на його свідомість і поведінку з боку уповноважених органів і посадових осіб, заснованого на праві і здійснюваного в межах права свободи вибору суб'єкта права. За такого підходу може скластися враження, що йде протистояння примусу і права, однак у праві закладено потенціал примусу, який виходить із правил, що містяться в ньому і вимагають виконання [5, с. 689].

Д.Н. Бахрах визначає примус як особливий вид правових обмежень, що полягає в застосуванні суб'єктами функціональної влади встановлених нормами права примусових заходів у зв'язку з адміністративними правопорушеннями [19, с. 8].

М.І. Козюбра підкреслює, що примус виступає стримуючим чинником для всіх громадян і забезпечує загальний обов'язок виконувати правові норми [20, с. 79].

Висновки. Аналіз подібних тверджень щодо розуміння поняття юридичної відповідальності в інформаційній сфері, а також виокремлення ознак юридичної відповідальності в інформаційній сфері дає змогу розробити визначення поняття юридичної відповідальності в інформаційній сфері – це вид юридичної відповідальності, якому притаманні всі ознаки останньої, за вчинене фізичною або юридичною особою інформаційне правопорушення в інформаційній сфері, який закріплений у законодавстві та охороняється державою і забезпечується застосуванням інформаційних санкцій.

Список використаних джерел:

1. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: учебник. М.: Юристъ, 2004. 512 с.
2. Рабінович П.М. Основы общей теории права та держави. Х.: Консум, 2002. 160 с.
3. Мелехин А.В. Теория государства и права: учебник. М.: Маркет ДС, 2007. 640 с.
4. Пиголкин А.С. Теория государства и права: учебник. М.: Юрайт-Издат, 2005. 613 с.
5. Скакун О.Ф. Теория держави і права: підручник.; пер. з рос. Х.: Консум, 2001. 656 с.
6. Малейн Н.С. Юридическая ответственность и справедливость. 1992. 205 с.
7. Явич Л.С. Право и социализм. М., 1982. 176 с.
8. Самощенко И.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству: учебник. М.: Юрид. лит. 1971. 73 с.
9. Полушкин О.В. О понятии информационного правонарушения. Российский юридический журнал. 2009. Вип. 3. С. 207–210.
10. Коваленко Л.П. Деякі питання щодо правопорушень в інформаційній сфері. Форум права. 2013. № 4. С. 158–167.
11. Ліпкан В.А., Баскаков В.Ю. Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом в Україні: монографія. К., 2013. 344 с.
12. Максименко Ю.Є. Інформаційні правопорушення: поняття та ознаки. Глобальна організація союзницького лідерства. URL: <http://www.goal-int.org/informacijni-pravoporushennya-ponyattya-ta-oznaki>.
13. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Відомості Верховної Ради України. 1993. № 1. Ст. 1.
14. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Відомості Верховної Ради України. 1994. № 31. Ст. 286.
15. Закон України «Про інформаційні агентства». Відомості Верховної Ради України. 1995. № 13. Ст. 83.
16. Бачило И.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право. М. СПб., 2001. 789 с.
17. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія. Х. Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 386 с.
18. Логінов О.В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. К., 2005. 2010 с.
19. Бахрах Д.Н. Административное право России: учебник. М.: Норма, 2002. С. 317.
20. Козюбра Н.И. Убеждение и принуждение в советском праве. К.: Наукова думка, 1979. 308 с.

